

FORSKNINGSETIKK

3. årgang oktober 2003

Nr. 3-03

**Forsøksdyr
og etikk**

FORSKNINGSETIKK

UTGIS AV
DE NASJONALE
FORSKNINGSETISKE KOMITEER

I REDAKSJONEN

Lise Ekern (ansv. redaktør)
lise.ekern@etikkom.no
Tlf.: 23 31 83 11

Sigrid Skavlid (journalist)
sigrid.skavlid@etikkom.no
Tlf.: 23 31 83 07

DESIGN

Anca Grafisk Design as
Tlf.: 23 10 36 50
Trykk: Aktiv Trykk AS

ISSN 1502-6353
Opplag: 2.350 eksemplarer

ABONNEMENT

Tilsendes gratis ved henvendelse til:
abonnement@etikkom.no
eller tlf.: 23 31 83 00

FORSKNINGSETIKK

Prinsens gate 18
Postboks 522 Sentrum
0105 Oslo
Tlf.: 23 31 83 00
Faks: 23 31 83 01
E-post: post@etikkom.no
Internett: www.etikkom.no

Blader merket er medlem av
Den Norske Fagpresses Forening

fagpressen

FORSIDE: SIRI MARTINSEN, NOAH
FOTOGRAF: LISE EKERN

INNHOOLD

- 3 **Må forskningsetikken ha sin «bokhandler»?**
- 4 **Forsøksdyr og etikk**
- 8 **Produksjon av forsøksdyr**
- 10 **Forskningsetisk møte i Danmark**
- 10 **«Den terapeutiske misforståelse»**
- 12 **Hvordan virker alkohol?**
- 13 **Sosialpsykologisk forskning og etikk**
- 14 **«Bjørnen er hellig og kan drepes»**
- 15 **Kirken og bærekraftig utvikling**
- 16 **Forskning på alternativ medisin**
- 20 **Sett og hørt**
- 21 **Etisk v erktøykasse**
- 22 **Bokomtale**
- 23 **Kjente historier fra forskningsetikken**

REDAKTØREN HAR ORDET
ved Lise Ekern, redaktør av *Forskningsetikk*

Må forskningsetikken ha sin «bokhandler»?

En viktig oppgave for Forskningsetiske komiteer er å få fram etisk refleksjon og argumentasjon i samfunnsdebatten. Det viser seg å være en stor utfordring. Noen av årsakene kan vi kanskje finne ved å ta et blikk på to etiske debatter som har dominert denne høsten. Etikk og forskningsetikk er nær beslektete områder, men etikken får lettere spalteplass. Hvorfor?

Hvis vi tar Aftenposten som eksempel, har to større etiske debatter dominert. Eller i hvert fall virker det slik for en som leter med lys og lykte etter temaer som omhandler etikk. Jeg sikter til alle oppslagene rundt boka til Åsne Seierstad, og debatten som er kommet etter kronikken til Arne Johan Vetlesen, filosofiprofessor og professor i religionsfilosofi, Jan-Olav Henriksen.

For å ta det siste først: Professorene påpeker i sin kronikk viktigheten av moraldebatt i det offentlige rom, og hva som begrenser denne debatten. De etterlyser et språk som skal ivareta den moralske argumentasjonen. De mener at ordene «nytte, effektivitet og inntjening», som uavbrutt blir brukt i de økonomiske diskusjonene, stenger for en moralsk og etisk debatt. Altså også for den forskningsetiske debatten, hvis vi kan overføre argumentet til vårt område.

I De nasjonale forskningsetiske komiteene foregår det diskusjoner hvor etiske argu-

menter av ulike slag fremmes. Hensyn og verdier blir veid mot hverandre. I tillegg til å ta etiske valg, som er nøye vurdert, skal også komiteene ivareta vitenskapens idealer. Diskusjonene foregår oftest innenfor et vitenskapelig språk og ved bruk av moralbegreper i etikken.

Vår utfordring hvis vi ønsker spalteplass, blir derved todelt: Det ene er at den moralske debatten generelt blir stengt av det rådende økonomiske språket. Det andre er at det vitenskapelige språket i seg selv kan stenge mange ute. Våre arbeidsområder ser ut til å kunne få gjennomslagskraft hvis de kan kryttes opp mot for eksempel en konflikt, som den vi så før sommeren; diskusjonen om forskningsrådets habilitet.

Vi har heller ingen bok som Bokhandleren i Kabul, som kan gi medieoppmerksomhet. Men to sosialantropologer ved Universitetet i Oslo, Kathinka Frøystad og Signe Howell, fikk fram grunnleggende forskningsetiske prinsip-

per i sitt debattinnlegg om boka. Som de sier: «Boken grenser mot sosialantropologien og utfordrer oss til ny bevisstgjøring i forhold til forskningsmetoder og etiske retningslinjer.» Flott! – her får vi vite mye om hvilke prinsipper som styrer samfunnsforskningen. De oppfordrer i sin artikkel journalister som skal skrive lignende bøker, å sette seg mer inn i antropologiske metoder og dermed forskningsetikk.

Vi kan jo henge oss på den bølgen og oppfordre journalister til å bry seg litt mer om forskningsetikk – når Kabuldebatten stilner. Og for eksempel lese den nye boka om *Forskningsetikk* (kan bestilles på www.etikk.no). Boken blir neppe noen bestselger, for her kan nok ingen personer beskyldes for uetisk overtramp. Men den kan gi tips for en forskningsetisk debatt! ■

Lise Ekern

TEMA: FORSØKSDYR OG ETIKK

Kan vi etisk forsvare å bruke så mange dyr til forskning?
Tall viser at antall forsøksdyr fortsatt er høyt. Hvorfor brukes ikke flere forskningsmidler til å forske ut alternative metoder?
Er andre land kommet lenger enn Norge i å tenke nytt?

Har vi rett til å drepe dyr for forskningens skyld?

Nei, mener Siri Martinsen, leder av NOAH – for dyrs rettigheter. I dag tar mange det som en selvfølge at dyr kan brukes etter menneskers forgodtbefinnende. Men har vi egentlig rett til å behandle dyr som om de var til for å brukes av mennesker? Et dyrs liv har en egenverdi for dyret selv. Erkjenner vi dette, må vi også basere vår forskning og utvikling på metoder, som er etiske såvel som vitenskapelige; metoder uten dyr, sier den unge veterinæren, som om kort tid håper å få godkjent sin utdanning – uten en gang å ha kuttet hodet av en frosk.

TEKST OG FOTO: LISE EKERN

Siri Martinsen har kommet helt fra Sverige for å snakke varmt om den saken hun brenner for. Med seg på reisen har hun tre nydelige, små kattunger. – Du skjønner, jeg er nettopp blitt matmor for disse små, og de kan ikke være alene hjemme uten mat og stell, forklarer hun med et smil. Og «barna» forstyrrer ikke oss.

Hun har noe alvorlig å si oss, den unge kvinnen som har trosset vanlig tankegang på sin vei for å bli veterinær. Hun ville ikke drepe noe dyr for å lære. Derfor har hun søkt etter alternative metoder. Selv har hun oppsøkt gårder og klinikker for å få donert dyr som har dødd naturlig av skade eller sykdom, til bruk i

egen undervisning. – Jeg ble godt mottatt, sier hun. – Det virket som om mange bønder syntes det var fint at veterinærstudenter ikke ønsket å drepe et dyr bare for læringens skyld.

Vårt møte er kommet i stand etter at Dyrebeskyttelsen og NOAH henvendte seg til Den nasjonale komité for naturvitenskap og teknologi (NENT). De ønsket at komitéen skulle ha en etisk gjennomgang i forhold til bruken av forsøksdyr og ønsket å bevisstgjøre forskermiljøene på at det finnes alternativer. Forskning- og undervisningsmiljøer er gjennom Dyrevennloven og internasjonal lovgivning forpliktet til å forholde seg til de tre R'er:

Livet har en verdi for dyret selv, sier Siri Martinsen, NOAH.

Reduction, Replacement og Refinement (se faktaboks side 6 om norsk praksis).

Dyret har verdi i seg selv

For Siri Martinsen er det ikke aktuelt å ta utgangspunkt i problemstillingen om dyret har mer eller mindre verdi enn mennesket. – Livet har en verdi for dyret selv – alle skapninger ønsker å opprettholde livet og ikke minst leve et tilfredsstillende liv. Selv om

Dyr har, som oss mennesker, det basale ønsket om å leve uten smerte, med velbehag. De har trang til å leve ut sitt liv etter sine behov

Siri Martinsen, NOAH

mennesker føler seg mest knyttet til andre mennesker, betyr ikke det at vi kan gi oss selv rett til å påføre andre skapninger lidelse og død. Vi bør ikke ha et system som utnytter dem som er annerledes, men et system hvor respekt for levende vesener står sentralt enten vi kan identifisere oss med dem eller ikke.

Ingen tvil om at Siri Martinsen mener det hun sier. Det er også bakgrunnen for at hun har søkt egne veier for å ferdigutdanne seg. Hun ville vise at det er mulig å bli veterinær og få kunnskap nok, uten å bruke levende dyr. – Jeg synes det er uforsvarlig og uetisk å forlange at studenter som vil utdanne seg til å lære å helbrede dyr eller mennesker, skal tvinges til å drepe dyr for å lære. Man lærer mer og bedre kirurgi ved å assistere dyrleger ute i felten enn ved å få utdelt en mus som man skal prøve og feile på til den dør. Dette har universiteter i mange europeiske land og USA lenge forstått – flere læreinstitusjoner er bevisst fullstendig frie fra bruk av dyr. De siste

årene har også østeuropeiske land satset sterkt på moderne undervisningsmetoder uten dyr. I dette øyeblikk iverksettes det et stort prosjekt i India hvor lærere utdanner hverandre i nye dyreforsøksfrie kursmetoder. Norge vil henge etter, hvis man ikke innser at dyreforsøk i undervisningen er avlegs, sier hun.

Donasjon av dyr

I USA har mange universitet egne donasjonsprogram hvor det satses på bruk av selvdøde dyr, som dyrets eier donerer etter dyrets død. – Det blir det samme som at det oppfordres til oss mennesker å donere kroppen til vitenskap etter døden. Dette er en mye mer utbredt praksis i andre land enn Norge, forteller Martinsen. Hun oppfordrer myndigheter og andre til å skape mer debatt om denne muligheten. Dyrenes eiere får en fin opplevelse i å kunne bidra på denne måten, samtidig som læreinstitusjonen signaliserer at de ikke tar livet av dyr kun for å studere dem.

NOAHs FORMÅL

NOAH ble opprettet i 1989 som en interesseorganisasjon for dyr, og fremmer dyrs rettigheter i et samfunn hvor de juridisk defineres som gjenstander.

- ◆ NOAH bekjemper dyremishandling i enhver form, særlig der den skjer under beskyttelse av loven.
- ◆ NOAH arbeider for en avvikling av kommersiell utnyttelse av dyr, og dermed mot den tradisjon som betrakter dyr som varer. Dyrerettighetsarbeid er en del av den samme etiske tradisjon som kjemper for menneskenes rett til en meningsfylt tilværelse i henhold til artens egenart.
- ◆ NOAH engasjerer seg for dyr i fangenskap såvel som ville dyr som er utsatt for menneskers rovdrift.
- ◆ NOAH bygger sitt arbeid for dyrs rettigheter på et økologisk helhetssyn, hvor respekt for dyrs og menneskers egenverdi er en selvfølgelig del av respekten for naturens verdi i seg selv.

<http://www.noahonline.org/org.htm>

Dyreart	Antall forsøksdyr brukt		
	2001	2000	1999
Fisk	1 223 203	486 697	337 069
Mus	30 667	26 788	26 166
Rotte	13 117	13 451	16 205

NYTTIG INFORMASJON

- ◆ «Leger mot dyreforsøk» – fond for utvikling av alternative forskningsmetoder til dyreforsøk. Doctors and Lawyers for responsible medicine
<http://www.dlrm.org>
- ◆ Fond for alternativ forskning v/Dyrebeskyttelsen Norge: Deler ut finansiell støtte til prosjekter som erstatter bruk av levende dyr i vitenskapelig forskning. Søknad sendes til: Dyrebeskyttelsen Norge, Karl Johansgate, 6, 0154 Oslo. Det finnes ikke offentlige fond til dette formål.
- ◆ InterNICHE – international network for humane education har utgitt boken «From guinea pig to computer mouse» (ISBN:1-904422-00-4). Boken beskriver over 500 moderne alternative metoder for å erstatte bruk av dyr. Boken kan fås ved henvendelse til NOAH, noah@noahonline.org, eller man kan se store deler av den på <http://www.interniche.org>

Det er ulik praksis i andre europeiske land når det gjelder bruk av dyr både til forskning og undervisning. Som nevnt i St.meld. nr. 12 om dyrevelferd oppfordrer myndighetene til start av en plattform som skal arbeide med utvikling av alternative forskningsmetoder, uten bruk av dyr. – Det er positive signaler fra myndighetene, mener Martinsen, – men vi har en lang vei å gå. Både i Sverige, England, Tyskland og USA finnes skoler som har en «dyreforsøkfri» profil. Flere studenter i Norge har valgt å ta seg et studieår ute

for å få deler av studiet dekket opp på den måten. Selv har jeg brukt datasimuleringsprogrammer, som er vanlige ved disse universitetene, istedenfor for eksempel å kutte hodet av en frosk for å lære nervedfysiologi.

Lite vilje til alternativ

Dyrerettighetsforkjemperen er skuffet over forskermiljøene og undervisningsmiljøene som ikke har som mål i sitt arbeid å la være å bruke dyr. – Jeg er klar over at det er kommet nye metoder til de senere årene som erstatter bruk av dyr. Men bruken av forsøksdyr synker allikevel ikke nevneverdig. Man tar rett og slett ikke i bruk de alternativene som finnes og satser heller ikke på videreutvikling av gode metoder uten dyreforsøk. Det er verken etisk eller vitenskapelig forsvarlig. Dyreforsøk er en feilbarlig metode som i historiens løp også har ført til skader på mennesker. Motviljen mot å utvikle alternativer går derfor ut over både mennesker og dyr. Det er et spørsmål om å sette inn ressurser i forskning

NORSK PRAKSIS VEDR. BRUK AV FORSØKSDYR

Norsk praksis på dette felt er lovregulert i forskrift om forsøk med dyr, fastsatt av Landbruksdepartementet 15. januar 1996 med endring av 17. desember 1998, jfr. Dyrevernløvens §§ 21 og 22, og håndteres av Forsøksdyrutvalget. Det er vedtatt at Norge i størst mulig grad skal følge de tre R'ene som er beskrevet i den relevante faglitteraturen: «Reduce» (reduere antall brukte forsøksdyr maksimalt), «Refine» (forbedring av metoder slik at færre dyr kreves, eller mindre lidelser oppstår), og «Replace» (erstatte noen av eksperimentene med andre metoder uten dyr).

Relevante linker:

www.dyrehelsetilsynet.no/fdu/om/

www.dyrehelsetilsynet.no/fdu/nyheter/pressemeldinger/dbaFile6386.html

*Menneskene skal respektere
dyrene som sine medskapninger*
Siri Martinsen, NOAH

som holder såvel etisk som vitenskapelig standard, sier hun med klar tale.

Vi prøver et tanke-eksperiment og utfordrer Siri Martinsen:

Hva om vi bestemmer at all bruk av forsøksdyr skal bli forbudt. Hvordan tror du det vil gå med medisinske framskritt da?

– Dette blir bare en hypotese, men man kan ikke utelukke at noen områder vil gå ned i en bølgedal før det kommer et oppsving igjen. Man vil bli tvunget til å satse alle ressurser inn på å finne ut alternative metoder. Alt i alt tror jeg dette vil føre til en positiv utvikling – man vil kunne få raskere resultater på flere områder. Både innenfor AIDS- og kreftforskningen har det lenge vært fagfolk som hevder at dyreforsøkene faktisk sinker utviklingen av effektive behandlingsmåter. Flere forskere ser på dyreforsøk som en blindvei – å låse seg fast i en metode på denne måten er rett og slett uvitenskapelig. Men vel så viktig som medisinske framskritt, er det at samfunnet også tar etiske framskritt – og forbud mot

UTDRAG FRA ST.MELD. NR. 12 (2002 – 2003) OM DYREHOLD OG DYREVELFERD

Godkjent 13. desember 2002

4.1.2 Dyreetikk - en kort historisk gjennomgang

«[...] Et utbredt moralsyn i Norge i dag tar elementer både fra utilitarisme og rettighetsfilosofi. Det er ikke prinsipielt galt å holde og drepe dyr for viktige menneskelige hensyn, det viktige er måten dyrene holdes på og behandles mens de lever, og at avlvingen skjer mest mulig smertefritt. Tilstrekkelig store nyttehensyn for mennesker kan dermed forsvare at hensynet til dyr må vike, men selv gode formål kan ikke forsvare en hvilken som helst bruk av dyr.

Problemstillingen kan oppsummeres slik: Hvor stor ulempe eller mye smerte kan det forsvares å påføre et dyr i forhold til gevinsten for mennesker? Sett i lys av ordlyden i dyrevernavens formålsparagraf; *Det skal farast vel med dyr og takast omsyn til instinkt og naturleg trong hjå dyret, slik at det ikkje kjem i fåre for å lida i utrengsmål, blir spørsmålet: Hva er unødvendig lidelse? For det er ikke ulovlig å påføre dyr lidelse, det er den unødvendige lidelsen som er forbudt. [...]*»

6. 2. 26 Dyr til forskning og undervisning

Forsøksdyr brukes i forskning, til diagnostikk, til produksjon og kontroll av legemidler og kjemiske stoffer, samt i undervisning. Bruk av forsøksdyr er i internasjonal sammenheng et meget kontroversielt tema. Forsøksdyrvirksomhet er regulert direkte i dyrevernaven og gjennom forskrift om forsøk med dyr. Innsamling, innfangning og avlving av vilt til vitenskapelige eller andre særlige formål er regulert av viltmyndighetene.

6.2.26.5 Alternativer til dyreforsøk

Flere europeiske land har opprettet sentre, eller plattformer, med oppgave å finne alternativer til dagens dyreforsøk. Opprettelsen av slike kunnskapsbaser vil være av stor betydning for å oppdatere forskere og forsøksdyransvarlige om de alternativer som utvikles. I 2001 ble det dannet en internasjonal interesseorganisasjon for slike sentre, og det er gitt anbefalinger for hvordan de nasjonale sentrene bør organiseres. Det anbefales at forvaltning, industri, det akademiske miljø samt dyreverbevegelsen skal være representert. I Norge er det også interesse for å opprette en plattform for alternativer til bruk av forsøksdyr, men arbeidet har blitt forsinket. Landbruksdepartementet mener at Forsøksdyrutvalget bør bli tillagt denne funksjonen. Dette krever at utvalget utvides og tilføres ressurser. I alle de europeiske landene som har etablerte slike sentre, ytes det offentlige midler. Sverige stiller her i særklasse ved at staten årlig bevilger 3,5 mill. kroner til å utvikle alternativer til dyreforsøk.

Kilde: <http://odin.dep.no/ld/norsk/publ/stmeld/020001-040004/index-dok000-b-n-a.html>

dyreforsøk vil bringe oss nærmere et samfunn der respekt for liv er det sentrale.

En ting er sikkert. Foran oss har vi en ung kvinne som brenner for sin sak og som bare venter på et siste avgjørende «stempel» før hun kan praktisere som veterinær. Avslutningsvis sier hun noe om sine forventninger til komitésystemets behandling av deres henvedelse (se vedtak *).

– Vi håper NENT kommer med en uttalelse basert på etiske argumenter som kan være nyttige i en viktig samfunnsdebatt, og ikke minst at NENT anerkjenner nødvendigheten av å avvike bruk av dyr i undervisningen, avslutter hun optimistisk. Så er hun på full fart ned til toget med kattunger – på vei hjem til gården der det bor flere hunder, høner, katter og kaniner, som alle er reddet fra død eller vanskjætsel.

* «Vedtak 25.04.03: NENT tar sikte på en uttalelse om bruken av forsøksdyr i Norge og eksisterende praksis sett i lys av etiske perspektiver. Som saksordfører oppnevnes Birgit Dannevig og Anne Myhr som, sammen med sekretariatet, i første omgang får i oppgave å innhente en uttalelse fra Forsøksdyrutvalget om fordeler og svakheter ved norsk praksis på dette felt, med særlig vekt på dyreetiske aspekter. Denne uttalelsen kan med fordel springe ut av et kontaktmøte med utvalget. Uttalelsen diskuteres i NENT ved neste anledning, med sikte på å vurdere behovet for innhenting av ytterligere bakgrunnsmateriale.»

Arbeidsgruppen legger fram sitt foreløpige arbeid på møtet i september. (red.)

Produksjon av forsøksdyr – Unngå lidelse er første bud

– Jeg synes ikke det er etisk betenkelig å bruke levende dyr for eksempel til å trene på operasjoner. I dag brukes akuttmodellen. Det betyr at dyret får narkose, opereres og avlives. Ingen smerte for dyret, og forsøket har gitt ny kunnskap. Praktisk erfaring er nødvendig for dem som f.eks. skal bli både leger og veterinærer, uttaler Dag Marcus Eide – selv veterinær og leder for Dyreavdelingen på Folkehelseinstituttet i Oslo, inkludert Norsk forsøksdyrsentral som er landets største leverandør av forsøksdyr.

TEKST OG FOTO: LISE EKERN

– Målet er minst mulig lidelse og smerte for forsøksdyrene, sier veterinær Dag Marcus Eide.

Vi er på besøk blant mus og rotter på Folkehelseinstituttet. Der er det strenge regler for hygiene. Før vi ser en eneste mus, har vi fått på oss heldekkende dress, munnbind og hansker – ingen smitte inn, ingen smitte ut. Akkurat nå foregår stell av bur. Ny sagflis, vann og mat – dette er viktig for dyrene. På hver kasse står alle fakta om musefamilien. Store, små, hvite og grå. Dag Marcus Eide har

kontroll på det hele. Og han har også ansvar for å bevisstgjøre og lære opp forskere som skal bruke dyrene.

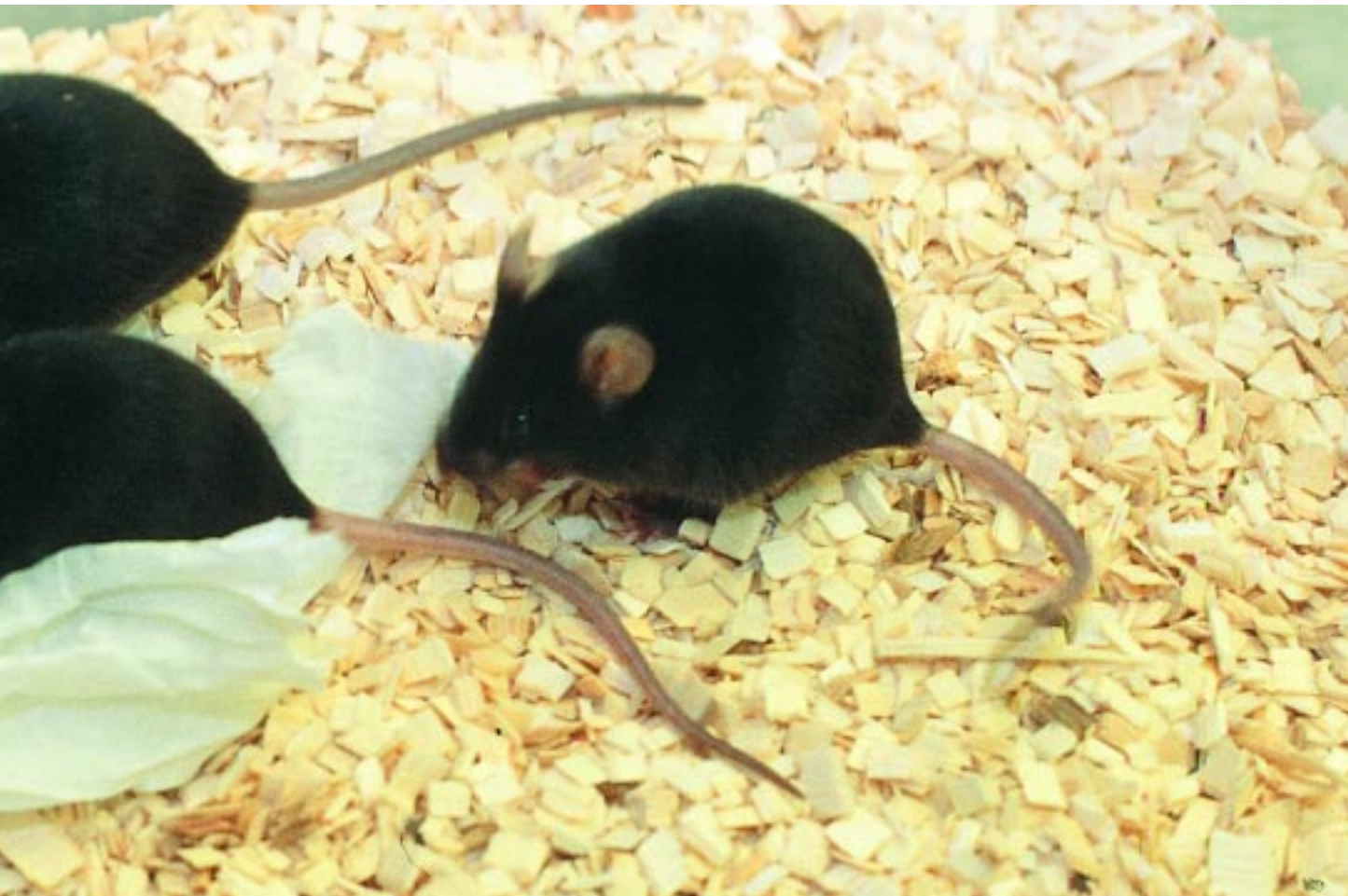
Minst mulig lidelse

Det har skjedd store endringer når det gjelder produksjon, bruk og stell av forsøksdyr. Målet er minst mulig lidelse og smerte, kan veterinæren fortelle oss. – For eksempel var det for

noen få år siden vanlig at dyreforsøk skulle gå til dyrene døde av seg selv. I dag er ikke det godtatt, og OECD har laget retningslinjer for når dyr kan, eller skal, avlives så tidlig som mulig når man vet at utfallet ville bli en smertefull død. I daglig arbeid gjelder regelen – minst mulig lidelse og rask avlaving.

Han forteller videre om et annet eksempel. En muselinje med en mutasjon avles og

brukes for å forske på tarmkreft. Mutasjonen gjør den særlig utsatt for sykdommen. Da er det ikke slik at musen lever helt til den får kreft. Kunnskapen om hva som skjer i musen ved for eksempel testing av en medisin, hentes ut før sykdommen gir kliniske symptomer og smerte. Musen avlives så før den blir syk.

Har utvikling av genteknologi ført til økt bruk av forsøksdyr?

- Både ja og nei. Forskningen med genmodifiserte dyr har økt, og testmetodene er blitt så sofistikerte at det finnes dyremodeller for stadig flere sykdommer. Vi snakker hovedsakelig om rotter og mus. Men fordi dyremodellene er mye mer spesifikke å teste på, kommer man raskere til svaret og bruker færre dyr enn om man hadde brukt konvensjonelle forsøksdyr. Internasjonalt har det vært en eksplosiv økning fra midten av 90-tallet, og de siste årene har tallene gått opp også i Norge.

Kan du etisk sett leve med dette forbruket av dyr?

Vårt lovverk er i dag bygget over den holdnin-

gen at både mennesker og dyr har verd. Du kan si at menneskets verdi settes høyest, så lenge det er dyr vi bruker til menneskets beste og andre dyrs beste. Jeg synes ikke dette er vanskelig så lenge dyrene har et rimelig godt liv. Vårt mål er minst mulig lidelse.

Hva med alternativ til dyreforsøk?

På det området har det også skjedd en del de siste årene. Innen kosmetikkindustrien brukes dyr mindre og mindre. På vaksinefronten er det like før gjennombrudd i forhold til å vurdere stivkrampevaksine og difterivaksine uten bruk av dyr. Det er en kjensgjerning at vaksineproduksjon trenger høyt forbruk av dyr, så på dette feltet er det fint at noe skjer.

Men alternativer dreier seg ikke bare om å erstatte dyr, men også å bruke færre dyr mer effektivt. Internasjonal standardisering av rutinemetoder med dette for øye foregår kontinuerlig.

Eide mener det godt kan gjøres mer for å utforske alternative og forbedrete metoder. Det gjøres lite i Norge, kan han fortelle. Den nasjonale plattformen «Alternativ til dyreforsøk» som er bebudet i regi av Landbruksdepartementet (St.melding 21 om

Dyrevern) er ikke kommet i gang enda. Vest-Europa er ledende på feltet, spesielt land som Sveits, Nederland, England og Italia.

Etisk regnskap

Alle forskere som skal bruke dyr, må igjennom et kurs på 80 timer. Der lærer de om lovverket, etiske prinsipper, alternative metoder og blir oppfordret til å sette opp et etisk regnskap i forhold til dette å bruke dyr – «til nytte for hva»? Dessuten å etterstrebe metoder med minst mulig smerte, ubehag og belastning for dyret. – En vurdering av det etiske regnskapet vil komme inn som en egen post på det nye søknadsskjemaet forskerne må fylle ut for å få godkjenning for bruk av dyr.

Dag M. Eide mener det har vært en økt bevissthet omkring bruk av forsøksdyr de siste årene. Opplæring av forskere, lovverk, økt tilsyn og ny teknologi er bl.a. årsaker til denne utviklingen. – Jeg forstår dyrevernforkjempere som ikke vil ta dyrs liv, men mener at dyreforsøk er nødvendig for samfunnet i dag. Faktisk mener jeg det vil være etisk feil å unngå få tak i kunnskap på den måten. Men klart jeg støtter opp om alternative metoder, hvis de er gode nok, avslutter han. ■

Milde vinder og strålende sol var den ytre rammen rundt årsmøtet i De Videnskabetiske Komiteer i Danmark i juni. De nordiske land var invitert som gjester. Fokus for møtet var den nye danske lovgivningen om det forskningsetiske komitésystemet. Den har skjedd nesten parallelt i de nordiske landene, men med ulikt resultat. Som aktuell debatt sto diskusjon om det «skjøre» informerte samtykket.

TEKST OG FOTO: LISE EKERN

Ny lov også i Danmark

Våre granneland ligger et lite hakk foran Norge. Ny dansk lov «Lov om vitenskabsetisk komitésystem og behandling af biomedisinske forskningsprosjekter» trådte i kraft 1. Juni 2003. Lovforslaget om «Etisk prøvning» i Sverige ble behandlet av Riksdagen i juni og skal gjøres gjeldende fra 1. Januar 2004. Norge skal ha sitt lovforslag klart i løpet av høsten for høring (les forrige nummer av *Forskningsetikk*, som omtaler svensk lovforslag og norsk forarbeid til ny lov).

Danmark

– Den nye loven er vedtatt, og det har konsekvenser for oss som arbeider med medisinske forskningsetiske problemstillinger, sa formann i Den Centrale Videnskapsetiske Komité, Finn Kamper-Jørgensen da han åpnet

årsmøtet 12. Juni. Han ønsket å påpeke de viktigste forskjellene mellom gammel og ny lov:

- ordet «beskytte» i lovteksten er erstattet med ordene «betyttes med hensyn til rettigheter, sikkerhet og velferd». *Individet står sterkere.*
- multisenterforsøk skal godkjennes av den komiteen som prosjektleder sogner til
- nye forsøk på celler og vev som stammer fra et forsøk med innsamling av celler eller vev som før har oppnådd nødvendig godkjenning, skal ikke ha ny godkjenning. *Enklere for forsker.*
- det skal opprettes et konsulentkorps som komiteene kan benytte i faglige spørsmål
- loven beskriver tidsfrister for saksbehandling. *Raskere saksgang.*

INFORMERT SAMTYKKE I MEDISINSK FORSKNING

«Den terapeutiske misforståelse»

Anne Gammelgaard, cand. scient. PhD på Institut for Folkesundhedsvidenskab i København har samlet resultat fra empiriske undersøkelser gjort i forhold til prosessen rundt det informerte samtykket. Dette pre-

Hvordan kan det skriftlige informerte samtykket bli en misforståelse? Et godt og tydelig informasjonsskriv blir utarbeidet. Prosjektet blir tilrådd av forskningsetisk komité. Deltaker underskriver på at skrevet er forstått. Er ikke alt da i skjønneste orden? Nei, det kan vi ikke være sikre på. Kanskje står vi her overfor en terapeutisk misforståelse?

senterte hun på årsmøtet som «den terapeutiske misforståelse.»

– På verdensplan er det gjort mer enn 350 studier på det informerte samtykket i forbindelse med kliniske studier, fortalte hun. – Det er svært interessant å prøve å forstå de prosesser som foregår. Mer kunnskap om emnet vil sette oss i stand til å forebygge bedre for det vi kaller «den terapeutiske misforståelse».

Årsaker

Hun viste til en undersøkelse gjort av Appelbaum, Roth & Llidz (1982). Misforståelsen var som følger: Forsøkspersonen tror at forsøket settes i gang for å gavne den enkelte forsøksdeltaker best

mulig. Dette kan ha flere årsaker.

Det ene er at personen ikke har oppfattet at forsøkssituasjonen er forskjellig fra behandlingssituasjonen. Det andre er at vedkommende tolker tilbudet om å delta som en anbefaling. Et alternativ er ikke forstått. Svært få har den oppfatning at forsøket settes i gang for å gi nytte fram i tid. De fleste tror at det er til nytte for dem selv.

Det er vanlig at deltakerne i et forsøksprosjekt blir tilbudt ekstra oppfølging og prøvetaking som ledd i datainnsamlingen. Pasienter tror allikevel ofte at disse ekstra prøvene primært blir tatt av hensyn til dem. Dette kan påvirke pasienten til å si ja til deltakelse, påpekte Gammelgaard.

En annen undersøkelse gjort av Miller

- Den centrale Videnskabetiske Komité skal virke som klageinstans for avgjørelser i de regionale komiteer.
- en regional komité skal fortsette til en ny er på plass og klar til å arbeide
- de regionale komiteer skal ha *tilsyns-ansvar*

Med den nye loven settes også rammer for hvordan Danmark skal implementere EU's nye direktiv for god klinisk praksis innenfor medisinsk forskning. Direktivet skal sikre at det skjer en harmonisering av de vitenskapelige retningslinjer for forsøk med legemidler innenfor EU.

Kamp-Jørgensen avsluttet med å si at den nye loven helt klart vil føre til endringer for arbeidet i komitésystemet. ■

Forskningsetisk nordisk nettverk: Sigrid Skavlid og Arne Salbu, Forskningsetiske komiteer i Norge og Finn Kamper-Jørgensen, Den Centrale Videnskabetiske Komité i Danmark.

Les mer: www.ft.dk/?/samling/20021/MENU/00000002.htm

(2000), belyste det sammenfallende psykologiske behovet hos lege og pasient som bidrar til at den terapeutiske misforståelsen opprettholdes. Det syke mennesket har behov for omsorg og oppmerksomhet. Slik kan deltakelse i et forskningsprosjekt føles psykisk godt; man får en spesiell følelse av å bli tatt vare på. Legen på sin side kan ha et psykologiske behov for å se seg selv som kliniker framfor forsker. Begge parter vil da gjennom denne psykologiske samhandlingen vedlikeholde forestillingen om at: «Alt på et sykehus blir gjort til nytte for pasienten.»

Ordbruk

Det er helt klart at informasjonsskrivet og samtale mellom lege og forsøksperson er avgjørende for hvordan forsøket blir forstått. Slik ligger det et stort ansvar i bruk av ord. Ordet *behandling* er villedende i forhold til at tilbudet er en del av et forsøksprosjekt. Likeså vil ordet *anbefale* føre til påtrykk om å si ja. Videre kan ordbruken i informasjonsskrivet være av en slik art at fordelene blir mer fokusert enn bivirkningene. Og ikke minst, det skal gjøres tydelig at personen som fore-

spørres har et alternativ; han kan si nei. Dette må komme klart fram i informasjonsskrivet. (Miller 2000, Dresser, 2002)

«Legen mener dette er det beste for meg...Legen vet hvilken medisin jeg får... Det å støtte forskning gir meg fordeler...»

Utsagn fra forsøkspersoner

Hvor utbredt er misforståelsen?

Det er gjort flere studier for å finne ut om den terapeutiske misforståelsen ofte er tilstede. Gammelgaard tok fram to større undersøkelser.

Den ene undersøkelsen er gjort av Appelbaum et al. (1987). Der er 88 pasienter fra fire forskjellige forsøk intervjuet. I to av forsøkene hvor medisindose var fastsatt på forhånd, trodde 50 % av deltakerne at de fikk individuelt tilpasset medisinmengde. Videre var det 39 % som mente at legen viste hvilken medisin de ble behandlet med. Dette viser at deltakerne i disse forsøksprosjektene hadde forståelsen av at legen ville få mer kunnskap om den enkeltes medisinerings.

Et annet eksempel er fra en spørreskjemaundersøkelse gjort blant 287 kreftpasienter fra 73 forskjellige forsøk. (Joffe et al., 2000). Så mange som 29 % mente det var bevist at den behandlingen de fikk i forsøket var den beste behandling.

Avslutningsvis kunne Anne Gammelgaard

dokumentere at mange pasienter fortalte at de bestemte seg for å delta, før de hadde lest informasjonsskrivet: «det var ikke nødvendig å vite noe om detaljene».

- Dette bekrefter hvilke utfordringer og hvilket ansvar som ligger i prosessen «informert samtykke». Vi må kjenne til fallgrubene og arbeide for høye krav til oss selv i både utforming av informasjonsskriv og kommunikasjon med forsøkspersonen. I tillegg må de forskningsetiske komiteer kvalitets sikre at både den muntlige og skriftlige informasjonen er god nok, avsluttet hun. ■

LITTERATURLISTE

Appelbaum P.S., Roth L.H., Lidz C.W. (1982). The therapeutic misconception: informed consent in psychiatric research. *International Journal of Law and Psychiatry* 5, 319-29.

Dresser R. (2002). The Ubiquity and utility of the therapeutic misconception. *Social Philosophy and Policy* 19, 271-94.

Joffe S., Cook E.F., Cleary P.D., Clark J.W. & Weeks J.C. (2001) Quality of informed consent in cancer clinical trials: a cross-sectional survey. *Lancet* 358, 1772-77.

Miller M. (2000) Phase I cancer trials - a collusion of misunderstanding. *Hastings Center Report* 30, 34-42.

Hvordan virker alkohol?

Hvordan virker alkohol på mennesker hvis de ikke vet at de drikker alkohol eller tror at de drikker noe helt annet? Hvilke prosesser skjer fysisk i hjernen? Dette er utgangspunktet for en studie som snart skal gjennomføres i Norge.

TEKST: SIGRID SKAVLID

120 menn mellom 20 og 35 år skal delta i prosjektet. Disse vil bli delt inn i fire grupper; den første gruppen får alkohol og får beskjed om dette. Den andre gruppen får alkohol, men får beskjed om at de drikker alkoholfritt. Den tredje gruppen skal drikke alkoholfritt, mens de blir innbilt at de drikker alkohol. Den siste gruppen skal drikke alkoholfritt, som de helt korrekt får beskjed om. Deltakerne som drikker alkohol skal få en promille på 0,8, men skal også vurderes på 0,2. Studien gjennomføres av stipendiat Hilde Gundersen ved Institutt for biologisk og medisinsk psykologi, Universitetet i Bergen med professor Kenneth Hugdahl som prosjektleder.

Ny metode

En ny metode for måling av hjerneaktivitet vil bli brukt i forsøket. Uten farlig stråling kan man ta bilder av hjernen og vise hvilke deler av hjernen som tas i bruk når man for eksempel snakker eller løser regnestykker. Det er også mulig å studere mer komplekse mentale prosesser, som for eksempel hvordan hukommelsen er organisert. Teknikken kalt fMRI har vært i bruk i Norge siden 1993 og har et stort bruksområde fra psykologi til basal nevroforskning.

Forsøkspersonene i denne studien vil bli skannet i en slik MR-maskin, for å finne eventuelle ulikheter mellom dem som drikker alkohol og dem som bare tror de gjør det. Det forskerne ønsker å kartlegge, er om det er de samme fysiske forandringene som skjer i hjernen til dem som drikker alkohol og tror at de gjør det, og de som drikker alkoholfritt, men tror det er alkohol. I så fall kan dette tyde på at det er forventningen til alkoholen som fører til løssluppen stemning og ikke den kjemiske virkningen av alkoholen i seg selv. Dette er et forskningsfelt hvor vi ikke har mye kunnskap ennå, men med fMRI er dette mulig å kartlegge.

Etisk tvil

Studien er vurdert og tilrådd av Regional komité for medisinsk forskningsetikk og starter opp i høst. Komiteen vurderte prosjektet i to omganger før det ble klart.

Et grunnleggende prinsipp i medisinsk forskning, for eksempel i reglene fra Verdens legeforening, er at deltakerne

skal gis fullstendig informasjon om studiens opplegg. Hvis noen skal få placebo (ikke virksom substans/narremedisin), skal det opplyses om dette. Komiteen var derfor i tvil om de kunne anbefale en studie hvor deltakerne skulle direkte feilinformeres. Samtidig mente komiteen at studien hadde stor vitenskapelig verdi. For ikke å lyve for deltakerne foreslo komiteen derfor at de som fikk opplyst at de drakk alkoholfritt, allikevel skulle få en helt ubetydelig mengde alkohol i drikken, slik at det ikke var helt usant det de fikk fortalt. Mens de som ble villedet den andre veien dvs. fikk beskjed om at de fikk alkohol, men drakk alkoholfritt, skulle få en alkoholholdig drikk etter det reelle eksperimentet. Etter at hele eksperimentgruppen er testet, vil alle bli kalt inn til møte hvor de blir forklart hele eksperimentet. Alle som ønsker det, vil også kunne få individuell tilbakemelding om hva de fikk.

Etikk og spennende forskning ikke alltid på lag

Menneskets psykologi er sammensatt. For å lære mer om dette trengs forskning. Metodene som er brukt har vært utsatt for kritikk. Overtramp har skjedd som ved Milgram-studiene*. Samtidig utløste disse eksperimentene en etisk debatt i psykologiforskning. Men er det så galt å drive forskning i det «skjulte»? Er det verre enn å gi deltakere i medisinske forsøk placebo (narremedisin)? Ingela Lundin Kvalem, førsteamanuensis ved Psykologisk institutt og medlem av Regional komité for medisinsk forskningsetikk, Sør-Norge (REK Sør) kommenterer.

TEKST OG FOTO: SIGRID SKAVLID

– Denne type forskning skjedde stort sett på 50- og 60-tallet. Eksperimentene til Asch og Milgram var veldig betydningsfulle og brakte etikkdebatten inn i psykologien. Samtidig brakte de oss kunnskap som vi egentlig ikke liker å vedkjenne oss, nemlig at vanlige mennesker kan gjøre grusomme ting.

– Når jeg underviser, elsker studentene å høre om disse eksperimentene og ingen glemmer dette til eksamen. Spørsmålet om etikken kommer alltid opp. Noen spør også om det er riktig å undervise i kunnskap som er brakt fram på uetisk vis. Men på samme måte som den forferdelige forskningen som foregikk i de tyske konsentrasjonsleirene under krigen, brakte for eksempel Milgram studien ny og viktig viten. Og når man først har fått kunnskap om noe, kan man ikke avopffinne den. Da kan man likeså godt fortelle om det.

– Milgrams eksperimenter sprang ut av det store spørsmålet alle stilte seg etter 2. verdenskrig. Hvordan kunne så mange delta i de grusomhetene som fant sted? Eksperimentene hans viste at folk har en stor tilbøyelighet til å være autoritetstro, i mye større grad enn de selv liker å tenke på eller tror om seg selv. Monster finnes ikke, i alle fall svært sjelden, og slike eksperimenter forklarer for eksempel hvordan gode naboer i Bosnia blir bitre fiender, sier hun.

Er det OK å lure folk i forskning eller er et absolutt informert samtykke hellig?

– I slike studier som Milgram, eller andre

– Sosialpsykologisk forskning er omstridt, sier Ingela Lundin Kvalem, førsteamanuensis ved Psykologisk institutt.

hvor man skal finne ut av folks atferd, kan de ikke alltid få vite hva den egentlige studien vil gå ut på. Folk vil gjerne være snille og svare det de tror du vil høre. Noen ganger kan det forstyrre tankeprosessen at deltakerne er fullstendig informert. I min doktorgrad undersøkte jeg effekten av seksualundervisning på prevensjonsbruk. Skjemaet elevene skulle fylle ut, inneholdt så mange spørsmål om temaet at det neppe var noen overraskelse hva jeg ville vite mer om. Men hvis vi hadde sagt til dem at vi skulle undersøke om de var blitt flinkere med prevensjon etter undervisningen, kunne

vi risikere at de var «flinke» og svarte «riktig».

Men å utsette folk for studier som Milgram gjorde, ville ikke gått i dag, selv om den så sent som i 1986 ble gjentatt i Nederland. Det er greit å ikke fullstendig informere deltakerne om studiens egentlige mål, mener jeg, hvis det ikke er ubehagelig eller stressende og de får en god debrifing etterpå.

Prosjektsøknader innen psykologisk forskning har etter hvert blitt en del av arbeidet til De regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk. Du er jo selv både psykolog og medlem av en slik komité. Har dere i REK Sør hatt saker hvor dere har diskutert hvor mye deltakerne skal få vite om studien?

– Det er ikke nødvendig å alltid vite hva forskerne ønsker å finne ut med studien, men man må få vite hva det er som skal skje med en i selve gjennomføringen. I saksbehandlingen er vi etter hvert blitt mer vant til psykologiske forskningsprosjekter, men det er en del myter ute og går. Spesielt gjelder dette tabubelagte områder. Man kan liksom ikke spørre om folk er deprimerte eller om ungdom har hatt sex. Men å stikke i dem eller gi dem piller i forskningsøyemed det kan vi. Men folk er da ikke noen aspeløv! Alt blir så sensitivt med en gang det blir sex, drugs and rock 'n roll.

– På den annen side var det vel også en del motstand i eget miljø mot vurderinger i REK, men selv har jeg hatt personlig gode erfaringer med å få tilbakemeldinger fra forskningsetisk komité. Man kan fort bli oppslukt av sin egen forskning og ikke se etiske problematiske sider. Derfor er det også veldig nyttig at komiteen er tverrfaglig sammensatt. Det er viktig å ikke se komiteen som en motstander, men som en hjelp, legger hun til.

– Nesten alle blir veldig fascinert av forskning som den Milgram har gjort. Hadde vi ikke hatt etiske retningslinjer å holde oss til, er det ikke lett å vite hvor vi hadde havnet. På den annen side kan det bli så etisk korrekt og dermed begrensende, at prosjektet mister sin verdi. Men det er i denne gråsonen, i avveining mellom nytte og risiko, at vi må forholde oss. ■

Har du synspunkter på denne type forskning? Skriv et innlegg på nettsiden vår! <http://www.etikk.no/Etikk-torget/debattsider>

– Kirken har delansvar i Den nasjonale satsningen for bærekraftig utvikling, sier rådgiver Hans-Jürgen Schorre.

Skaperverkets verdi som premiss

«Bjørnen er hellig og kan drepes»

– Dette er et samisk ordtak, forklarer Hans-Jürgen Schorre, rådgiver for samfunnsspørsmål i Kirkerådet, Den norske kirkes nasjonale sekretariat. – Og ordene er et godt bilde på min holdning til skaperverkets verdi. Vi må akseptere at dyr og planter kan brukes til menneskers beste, men samtidig ha med oss «ærefrykt for livet», som Albert Schweitzer så flott har sagt.

TEKST OG FOTO: LISE EKERN

Bladet Forskningsetikk har invitert til samtale. Bakgrunnen for samtalen er kirkens engasjement i forhold til Den nasjonale satsningen for bærekraftig utvikling – som handler om Norges ansvar i å ta vare på mennesker, miljø og samfunn.

Vi har alle et valg

– Utvikling av samfunnet innebærer mange valg. Og da må hver og en av oss utvikle evnen til å ta stilling. Kirken er en av premissleverandørene i den etiske debatten på samme måten som Forskningsetiske komiteer har ansvar for å bringe sine debatter og refleksjoner fram i lyset. Verdidebatten er en viktig bærebjelke i de vanskelige veivalg som må gjøres. Disse ordene kommer fra Hans-Jürgen Schorre, opprinnelig tysk lektor med fagene biologi og teologi.

– Jeg har vokst opp med et sterkt kirkelig, kristelig engasjement og har alltid interessert meg for de store spørsmålene i livet. Samtidig var jeg meget opptatt av natur, dyr og friluftsliv. Først planla jeg å bli biologiprofessor. Men vet du hva, underveis kom jeg på at «jeg vil ikke vie mitt liv til en alge». Så jeg endret retning, sier han og ler godt. – For meg er det meningsfylt å arbeide for en tettere kontakt mellom kirke og samfunn. En av arbeidsoppgavene mine er å synliggjøre kirkens ansvar og engasjement i forhold til samfunnets sosiale og etiske utfordringer.

– En holdning i vårt arbeid er: «javisst kan jeg forandre verden». Som premissleverandør til etisk tenking i verdidebatten, vil kirken synliggjøre: Du har en valgmulighet. Du har makt. Men for å velge trengs kunnskap og forståelse av valgmulighetene.

Schorre kjenner godt til «føre-var» prinsippet som er en av flere måter å tenke på innenfor miljødiskusjonene. Stopp av de radioaktive utslippene til Nordsjøen fra gjenvinningsanlegget i Sellafield er et eksempel på en sak hvor kirken har engasjert seg, nettopp på grunnlag av en slik tankegang. – «Det er bedre å stoppe før skaden har skjedd». Den norske kirke sendte en budstikke underskrevet av alle biskoper til den anglikanske kirken i England med oppfordring om å ta dette opp med den britiske regjeringen.

Menneskets verdi – ulik tradisjon

Kirken har gjennom tidene hatt ulik syn på menneskets ansvar i å ta vare på jorda og alt som lever. Vår vestlige tradisjon har vært sterkt antroposentrisk, hvor menneskets verdi blir sett på som viktigst. Den ortodokse tradisjon har et mer helhetlig syn; alle skapninger har sin verdi. Mennesket er en del av skaperverket og forvaltingsansvaret innebærer ansvar for alt levende, ikke bare for mennesket selv. Vi spør Schorre om hvordan dette bildet ser ut i dag.

– Jeg mener kirken i Norge og andre sen-

trale europeiske land klart er i endring på dette punktet. Det viser jo bl.a. vårt engasjement i miljøarbeid. Vi kan ikke bare ta diskusjonene – hva som er til menneskets beste. Like viktig er det nå å stille spørsmålet om klodens beste.

Bjørnen kan drepes

Schorre forteller at han selv er jeger og dermed dreper dyr. – Mitt argument for dette er at jakten er med på å regulere bestanden – til beste både for dyr og mennesker. Mitt ansvar er å sørge for at dyret lider minst mulig, ikke påføre unødig smerte. Jeg er opptatt av at dyrene også har et verd, en verdi. Men vi kommer ikke bort ifra at dyr også har nytteverdi. Og denne kan misbrukes.

I den sammenhengen har jeg lyst til å nevne et eksempel som kobler sammen forsøksdyr og forbrukerindustri. Nylig så jeg en større reklamekampanje for et kjent kosmetikkprodukt. Den fokuserte på at produktene gjør deg penere. Det ble opplyst at 4000 forskere står bak denne fantastiske produktutviklingen. Det vi kan anta er at bak de 4000 forskerne er forbruket av forsøksdyr enormt. Slik misbruk av dyr tar jeg klart avstand fra. Dette er for meg forbrukerkrefter på sitt verste. Slike krefter er det godt å kunne arbeide imot gjennom kirkens engasjement, konkluderer Schorre mer sint enn munter nå.

Kirkelig seilas

Kirken og bærekraftig utvikling

Etter Riømøtet i 1992 forpliktet Norge seg til å lage sin egen plan for gjennomføring av bærekraftig utvikling. Den norske kirke fulgte opp dette på kirkemøtet i 1996 ved å vedta enstemmig et ambisiøst program under tittelen «Forbruk og rettferd». Ett av tiltakene i år har vært gjennomføring av Nordsjøseilasen, som gikk av stabelen før sommeren. Et annet tiltak er å gjøre begrepet «grønn kirke» levende i alle landets menigheter.

– Målet med seilasen var å bevisst gjøre landene rundt Nordsjøen hvilket ansvar vi har i å forvalte havets ressurser til beste for både mennesker, dyr og samfunn, forklarer Schorre entusiastisk. Han var leder for prosjektet som er ett av de større tiltak kirken har satt i gang som bidrag i kampen for bærekraftig utvikling. Seilasen ble en suksess, forteller han videre – spesielt også fordi vi fikk med oss patriarken av Konstantinopel: Bartholomeus.

Den anerkjente ortodokse patriarken er en ivrig miljøforkjemper og har de siste årene gjennomført flere miljøseilaser på ulike hav. Målet hans er å bevisstgjøre landene om hva som er i ferd med å skje, hvordan havets rikdommer må tas vare på. Han inviterer myndigheter, næringsliv, forskere, journalister og kirkefolk til gjensidig kunnskapsoverføring og diskusjoner. Etter hver seilas lager han en rapport som blir et godt hjelpemiddel for de impliserte landene i miljøarbeidet.

FOTO: GUNNAR WESTERMOEN, www.cecassembley.no

Patriark Bartholomeus

Fra hangar til katedral

Seilasen i Norge gikk fra Egersund til Trondheim og hadde to hovedfokus: olje/energi og fiskeri/havbruk. Ca. 10 land hadde representanter på reisen, over 60 deltakere i alt. – Havforskningsinstituttet stilte sitt nye forskningsskip G. O. Sars til disposisjon på første del av reisen. En fantastisk båt – med engasjerte forskere, forteller Schorre. – Og vet du hva, sier han med et smil, – etter at vi var om bord, har mannskapet døpt om sitt midtrom i skipet fra hangar til katedral! Så kirken gjør seg synlig, humrer han.

Fra kirkens ståsted ble reisen spesiell også fordi turen var en pilegrimsreise mot Trondheim, siste del med hurtigruten. I Trondheim ble det avholdt generalforsamling for Konferansen av Europeiske kirker (KEK) med deltakere fra 127 kirker i Europa. Nordsjøseilasen overrakte KEK og statsminister Bondevik på åpningsdagen et kommuniqué, Geirangerdeklarasjonen, utarbeidet på grunnlag av seminarene og diskusjonene om bord. Denne deklarasjonen skal også behandles på Kirkemøtet senere i år.

Grønn kirke

Mye tyder på at det foregår en grønn vekkelse i kirken. Undersøkelser viser at aktive kristne har et økende miljø-engasjement – i motsetning til majoriteten av befolkningen. Likevel er Schorre utålmodig og forklarer at det stadig gjelder å gjøre begrepet «grønn kirke» levende.

KOMMENTAR FRA ELLEN-MARIE FORSBERG, DEN NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITÉ FOR NATURVITENSKAP OG TEKNOLOGI (NENT).

NENT er også gjennom sitt arbeid engasjert i bærekraftig utvikling og har bla. engasjert seg i etiske diskusjoner innen fiskerinæringen. Det var årsaken til at doktorgradsstipendiat i De forskningsetiske komiteene, Ellen-Marie Forsberg, var invitert til å holde foredrag på Nordsjøseilasen.

Spennende og viktig initiativ fra kirken

I kystsamfunnene fra Sørlandet, langs 'bedehusstripen' og opp til Nord-Norge, har kirken tradisjonelt stått sterkt – og gjør det fremdeles. I disse samfunnene lever man sammen med havet og fisken. Samfunnenes sunnhet er direkte avhengig av fiskebestandens sunnhet og en bærekraftig forvaltning. Derfor er det naturlig at kirken tar initiativer og er en pådriver for bærekraftig forvaltning av havets ressurser.

Men det er ingen selvfølge at dette gjøres på en så bred, åpen og inkluderende måte som Nordsjøseilasen var et eksempel på. I tillegg til representanter for et bredt utvalg av kirkesamfunn var også forskere, naturvernere, myndigheter og fiskere. Viktig var det også at kirkens initiativ ble verdsatt på høyt nivå, ved deltagelse av både religiøse ledere som biskopen av London og av Bjørgvin, – i tillegg til Patriarken av Konstantinopel, men også av både miljøvernministeren og olje- og energiministeren. Kirken er en sentral verdiløseleverandør i vårt samfunn, og det er positivt at den inviterer til dialog om viktige samfunnsmessige verdier og strategier.

Møtet bar preg av arrangementets bredde, det inkluderte tekniske foredrag, salmesang og workshops. Fakta ble presentert og verdier ble diskutert. Geirangerdeklarasjonen var et verdifullt resultat, men selve den dialogiske prosessen var like viktig. Det er å håpe at deklarasjonen kan ha gjennomslagskraft internt i kirken, i samfunnet forøvrig og hos myndighetene i landene omkring Nordsjøen.

– Vi må vise at vi mener mer enn ord. Handlinger og diskusjoner skal ut i det offentlige rom. Målet vårt er å få miljøtankegang og etisk bevissthet fram til hver lille menighet. Det gjelder å bevisstgjøre og styrke den refleksjonen du må ha med deg i forhold til valg som skal påvirke samfunnets utvikling som en naturlig del av troen. Dette er et viktig arbeid og en stor utfordring for kirken å bidra til, avslutter den engasjerte kirkerådsmannen. ■

Les mer: Nordsjøseilasen, «Protecting the reaches of the seas»: <http://www.kirken.no/miljo/seilas/index.html>
Kirkens nettsted for miljø og rettferd: <http://www.kirken.no/miljo/>

FORSKNING INNENFOR ALTERNATIV MEDISIN – EN FORSKNINGSETISK UTFORDRING?

Skolemedisinen har ofte fokus på medikamentet pasienten får. Alternativ medisin fokuserer oftest på en helhetlig behandling som kan bestå av flere elementer. Kan man bruke samme forskningsmetoder innenfor de ulike medisinske retningene? Hvilke forskningsetiske utfordringer står vi overfor?

Forskning på alternativ medisin viktig

– Forskning på feltet har i mange år møtt mye motstand både fra forskningsmiljøer og skolemedisinen generelt. Denne holdningen er i ferd med å endres, sier Vinjar Fønnebø, leder av Nasjonalt forskningscenter innen komplementær og alternativ medisin (NAFKAM) i Tromsø. Regional komité for medisinsk forskningsetikk i Nord-Norge (REK Nord) har nylig ferdigbehandlet to prosjektsøknader fra senteret.

TEKST OG FOTO: LISE EKERN

OM NAFKAM

Nasjonalt forskningscenter innen alternativ og komplementær medisin (NAFKAM) har til oppgave å forske og veilede forskning innen alternativ medisin i Norge. Senteret er opprettet av Norges Forskningsråd.

Bakgrunnen for opprettelsen av senteret er belyst i NOU 1998: 21 Alternativ medisin:
<http://odin.dep.no/hd/norsk/publ/utredninger/NOU/030005-020019/index-hov007-b-n-a.html>

Vinjar Fønnebø har ledet NAFKAM fra det ble startet opp i august 2000. Han fikk sammen med stipendiat Agnete Kristoffersen før sommeren ferdigbehandlet to prosjekter i forhold til kreftsyke pasienter. Det er REK Nord som har hatt sakene. – Faktisk er det slik at mer enn 45 % av kreftpasienter har prøvd alternativ medisin. Har de som blir friske, brukt alternativ medisin? Vil de som bruker alternativ medisin få økt livskvalitet? Disse spørsmålene er bakgrunn for de to prosjektene som vi ville ha en forskningsetisk vurdering av, sier Fønnebø.

– Vi har både redegjort skriftlig og vært i komiteen på møte for å fortelle om prosjektene, forklarer han. – Den etiske diskusjonen har ikke vært vanskelig. Begge prosjektene gjelder kreftsyke. Det ene prosjektet er et samarbeid med Kreftregisteret der vi under-

søker i hvor stor grad folk med eksepsjonell overlevelse ved kreft har brukt alternativ medisin eller ikke. Det andre prosjektet er et prosjekt der kreftsyke mottar et individuelt tilpasset opplegg med alternativ medisin i tillegg til vanlig skolemedisinsk behandling. Endemålet for denne studien er å se på hvordan livskvaliteteten endrer seg hos dem som mottar alternativ medisin i forhold til gruppen som kun mottar skolemedisinsk behandling. I tillegg skal det sammenlignes med en tredje gruppe som mottar skolemedisinsk behandling sammen med et eget oppfølgingsopplegg hos Kreftomsorgssenteret i byen.

– REK Nord hadde en del anmerkninger når det gjaldt det metodiske, som de mente ikke var godt nok i forhold til vitenskapelig kvalitet. Nå er metodene utbedret, og prosjektene tilrådd.

Trang start

– Det har vært en lang vei å gå i utvikling av prosjektene, forteller Agnete Kristoffersen som er stipendiat og arbeider med begge prosjekter. Hun har bakgrunn som naturterapeut og filolog.

– Både samarbeidet med Kreftregisteret og Kreftavdelingen på Universitetssykehuset i

Kan alternativ medisin være et tilbud til kreftsyke? To forskere ved NAFKAM, Agnete Kristoffersen og Vinjar Fønnebø, ønsker å finne ut mer om dette.

OM PROSJEKTENE

Prosjektene gjennomføres av Nasjonalt forskningscenter innen komplementær og alternativ medisin (NAFKAM) og ledes av professor Vinjar Fønnebø, Det medisinske fakultet, Universitetet i Tromsø. Prosjektene er nå tilrådde av Regional forskningsetisk komité for medisin i Nord-Norge.

1) Retrospektiv studie av kreftpasienter med eksepsjonell overlevelse

Fra Kreftregisterets database er det plukket ut 300 pasienter i alderen 20 år eller mer, som har overlevd minst 5 år, selv om deres prognose for denne overlevelsen var mindre enn 20 %. Hva er det ved disse menneskene som får dem til å leve lenger? Kan bruk av alternativ medisin være en medvirkende faktor? Hvor mange i denne gruppen har egentlig brukt alternativ medisin? Som kontrollgrupper brukes pasienter med 40-60% og 80-100% overlevelsessannsynlighet.

2) Klinisk studie med bruk av alternativ medisin på pasienter med kreft

Pasientene deles i tre forsøksgrupper. En gruppe får kun skolemedisinsk behandling, en gruppe får i tillegg ekstra omsorgsbehandling ved et kreftomsorgssenter. Den siste gruppen mottar i tillegg til skolemedisinsk behandling et individuelt tilpasset alternativmedisinsk behandlingsopplegg. Det er ikke aktuelt å skille mellom de ulike elementene av denne behandlingen. Prosjektet skal studere forskjeller mellom skolemedisinsk behandling alene og begge behandlingsformer samlet og hovedendepunktet er endring i livskvalitet.

Les mer: <http://kam.uit.no>

Nord-Norge (UNN) har gått veldig bra. Studien med Kreftregisteret starter opp i løpet av høsten, mens en pilotstudie på kreftsyke starter opp allerede nå i september. Pasientgruppen vi skal undersøke i pilotstudien, er ferdigbehandlet med den tradisjonelle skolemedisinske behandlingen. Gjennom vårt prosjekt ønsker vi å finne ut om en individuelt tilpasset alternativmedisinsk «pakke» kan gi pasientene en opplevelse av økt livskvalitet. Hun forklarer videre at innholdet i pakken er satt sammen av elementer som bidrar til å frigjøre kroppens selvhelbredende krefter ut fra alternativ medisinsk filosofi.

Kritikk fra skolemedisin

Vinjar Fønnebø er vant til å slåss for sine synspunkter både i det offentlige rom og i fagkretser. Han forteller at desember 1998 ble et veiskille i så måte. Da ble NOU 1998:21 Alternativ medisin overlevert helseministeren. Vinjar Fønnebø var en av dem som satt i utvalget ledet av Jarle Aarbakke. – Da ble det ikke lenger politisk korrekt å snakke nedsettende om forskning innen alternativ medisin, forteller han. – Nå var det politisk vilje til både å erkjenne og gå videre i forhold til den potensielle betydningen som alternativ medisin kan

ha. Blant annet på bakgrunn av denne utredningen som ble lagt fram som en del av Ot.prp. nr. 27 (2002 – 2003) ble NAFKAM opprettet. En av oppgavene til senteret er å forske og veilede forskning innen alternativ medisin.

Fønnebø erkjenner at det fortsatt er kritiske røster både i forhold til alternativ medisin og spesielt til forskning på feltet. Klinikere er vant til sin forskning hvor man tester ut effekt av et medikament i samme dose på en større gruppe pasienter med samme sykdom. Innenfor alternativ medisin gis ikke et preparat i samme dose til noen pasient. Preparatet er individuelt tilpasset. I tillegg gis ofte flere ting samtidig slik som i dette prosjektet hvor vi ønsker å kartlegge opplevd livskvalitet, forklarer Fønnebø. – Det blir en annen måte å tenke på og forske på, mener han. – Man må bare legge opp metoden slik at den holder vitenskapelig kvalitet. Dette erfarer vi er mulig.

Utvikling i andre land

Fønnebø forklarer at Norge ligger i front i forhold til aksept når det gjelder forskning på alternativ medisin. Han mener det skyldes det tette samarbeidet som har vært med ►

► skolemedisinen. Strategien har vært å knytte seg til etablerte medisiner og sammen utarbeide framtiden for forskningen innen den alternative medisinen. Dannelsen av NAFKAM og støtten fra Forskningsrådet betyr mye. – Heldigvis har vi fått økte bevilgninger etter hvert. Det styrker arbeidet og forskningen, sier senterets leder. Han legger til at de også får økonomisk støtte fra Kreftforeningen, Eckboes legater og private givere.

I Danmark har forskning innen alternativ medisin møtt mer motstand. Det kan bl.a. skyldes at samarbeidspartnere har vært samfunnsvitere og antropologer, ikke hovedsakelig medisiner. Det finnes ett frittstående senter i Århus, men de har liten egen forskning.

Sverige har et lite organisert miljø innenfor forskning på alternativ medisin, med unntak av forskning på akupunktur. Der har de nådd langt i både aksept og kunnskap.

England har det største vitenskapelig miljøet i Europa. EU har flere program, men de er forskjellige fra land til land. USA har et stort senter som fungerer som i Danmark – formidler penger, men driver ingen egen forskning. Senteret ligger ved National Institute of Health.

Mer forskning

– At det er behov for mer forskning innenfor alternativ medisin er helt klart. Mange mennesker velger slik behandling, også leger, forteller Fønnebø. – Undersøkelser viser at mellom hver 10. og 15. lege selv har prøvd alternativ medisin, både akupunktur og homeopati. Jeg mener at en pasient har krav på kunnskapsbasert behandling uansett om han velger skolemedisin eller alternativ medisin. Men innenfor alternativ medisin har vi for lite dokumentasjon. Vi vet at mange anser seg hjulpet, men systematikken mangler. Derfor har vi flere prosjekt i gang nå som skal bidra til en bedre oversikt.

Vår største utfordring framover er å finne ut hvordan vi best kan forske på alternativ medisin. Det er viktig å ta vare på dens egenart, ikke bare hva den gjør, men hva den er. Jeg mener at vi ikke behøver egne forskningsmetoder, men at vi hele tiden må etterstrebe vitenskapelig kvalitet. Da vil også de forskningsetiske diskusjonene gå lettere, avslutter han. ■

Kommentar: Andre metoder nødvendig – kanskje basert på en annen vitenskapsforståelse?

Thore Aalberg, selv homøopat og engasjert i alternativ medisin, mener at forskning på feltet er viktig. – Men fordi den alternative medisinen skiller seg fra skolemedisinen, mener jeg at forskningsmetodene som skal brukes, i hovedsak må være forskjellige. Metodene som brukes innen skolemedisin, er basert på naturvitenskap og kan ikke uten videre overføres til alternativ medisin. Kanskje skal man se mer på metodevalgene innenfor humanistisk forskning?

Thore Aalberg er leder av Norsk Homøopatisk pasientforening og høgskolelektor, Dronning Mauds Minne for førskoleutdanning. Han tar utgangspunkt i de to ulike retningene innen medisin. – Innenfor skolemedisinen er det som oftest lagt mest vekt på det fysiske i kroppen som utgangspunkt for diagnosen. Så behandles denne sykdommen med et medikament – for å prøve å forklare på en enkel måte, sier Aalberg og fortsetter: – Innenfor homøopati, som jeg kjenner best og innenfor store deler av alternativmedisinen for øvrig, settes diagnosen på en annen måte. Opplevelse, mental og emosjonell tilstand hos pasienten veier ofte tyngre enn det fysiske uttrykket av lidelse/symptom. Diagnose settes på et bredere grunnlag, og medikamentell behandling er individuell i doseringen.

Fordi det blir lagt så stor vekt på den enkeltes subjektive opplevelse, mener jeg det er behov for en annen type vitenskapsforståelse enn det vi til vanlig forbinder med tradisjonell naturvitenskap – når forskning på dette feltet skal prøve å defineres som vitenskap. Fordi vi vektlegger følelse og opplevelse så tungt, mener jeg at faget mer knytter seg

opp mot åndsvitenskap. Jeg tenker her først og fremst på fag som juss, teologi, filosofi og etikk, men også innenfor samfunnsvitenskap og humaniora er det fullt mulig, i tillegg til en naturvitenskapelig tilnærming, å ha et fenomenologisk og hermeneutisk utgangspunkt. Forskning med basis i disse typene vitenskapsforståelse bruker andre metoder enn naturvitenskapen. Studier av tekster, tanker og samhandling mellom mennesker og menneskers subjektive opplevelser og følelser danner grunnlaget for metodevalg.

Det som har skjedd på området i Norge, er absolutt bra og er en positiv utvikling og nødvendig for at alternativ medisin skal få den tillitt den har krav på. Det er tross alt 45 % av befolkningen som har prøvd denne behandlingsformen, derfor trengs også mer forskning på feltet. Naturvitenskapelig forskning skal ikke forkastes, men en må være klar over dens begrensninger. Hvis ønsket imidlertid er å etterstrebe vitenskapelig kvalitet, mener jeg at den alternative medisinen OGSÅ må ha forskningsmetoder som tar utgangspunkt i dens egenart – kanskje basert på OGSÅ en annen vitenskapsforståelse? ■

Norges Forskningsråd om forskning på alternativ medisin

RAGNA VALEN, AVDELINGSSJEF
KLINISK MEDISIN OG FOLKEHELSE
NORGES FORSKNINGSRÅD

FOTO: © TRYGVE BØLSTAD / SAMFOTO

Vil Forskningsrådet i årene framover øke satsninger på forskning innenfor alternativ medisin?

Forskningsrådet tok initiativ til forskning innenfor dette feltet tidlig på 90-tallet og startet et eget forskningsprogram (i tidligere NAVF). Denne forskningen inngår nå i et større forskningsprogram som heter Pasientnær klinisk forskning og alternativ medisin. Vi har innenfor denne satsingen startet og finansiert kompetansesenteret på alternativ medisin i Tromsø. Vårt forskningsprogram påpeker i sin programplan det store behovet for forskning og dokumentering av ulike alternative medisinske behandlingsformer. Det brukes store økonomiske ressurser på alternative behandlingsmetoder i samfunnet, og det er viktig da å kunne dokumentere hvilke behandlingsformer som kan være effektive. Forskningsprogrammet har fått jevnt økende ressurser fra Helsedepartementet, og har vært prioritert i Forskningsrådets budsjett-innspill til departementene.

Har Forskningsrådet møtt motstand på denne typen forskning?

Det har vært lite innvendinger, særlig de senere år, mot at denne typen kunnskap er viktig. Men de fleste fremhever at en viktig forutsetning for å kunne støtte slik forskning er at kvaliteten på forskningen er høy.

Har det vært diskusjoner om problemer rundt vitenskapelig kvalitet på denne typen forskning?

Ja, det har vært mange slike diskusjoner både internt i Forskningsrådet og i eksterne miljøer.

Særlig i startfasen var det et stort problem at mange av søknaden var mangelfulle og ikke holdt god nok vitenskapelig kvalitet. Dårlig forskning har ingen nytteverdi for samfunnet, verken for utøvere eller pasienter. Den kompetansen som er nødvendig for å bedømme kvalitet i prosjekter og prioritere hvilke prosjekter som kan få finansiering, er ivaretatt gjennom programstyrenes brede vitenskapelige fagkompetanse og deres lange erfaring i vurdering av forskningsprosjekter.

Finnes det nok prosjekter, er det nok interesse fra miljøenes side?

Antall søknader har variert, men det er nå flere gode søknader enn tidligere og en positiv utvikling. Det er også flere spennende prosjekter som finansieres, ikke minst der en har samarbeid mellom alternativ medisin og det mange ellers kaller «skolemedisin».

Her har Tromsømiljøet spesielt vært flinke både på veiledningssiden og til å finne samarbeidsmuligheter. ■

Les mer: <http://program.forskningsradet.no/pasient/om/>

Sett og hørt

I fengsel for sin vitenskap

I Hviterussland eksisterer fortsatt et regime som verdensopinionen klart tar avstand fra. Vitenskapsmannen Iouri Bandajevskis sitter fengslet på tredje året, fordi han har kommet fram til resultater regjeringen ikke liker. Han har kritisert myndighetene og påvist at radioaktiviteten i områdene rundt Tjernobyl medfører alvorlige og kroniske sykdommer hos barn til tross for at strålingsnivået er lavt. Dette er motsatt det myndighetene ønsker skal være den offisielle versjon: Tjernobyl-katastrofen har ikke lenger konsekvenser for mennesker og miljø. I følge den danske avisen Weekend er ikke Bandajevski en politisk fange i klassisk forstand. Han er en vitenskapelig fange, som er sperret inne og stoppet i å kunne bekrefte sin alvorlige hypotese: Hvis barn utsettes for lave doser radioaktivitet, forårsaker det uventetede sykdommer, spesielt hjertesykdommer.

Offisielt er han anklaget for å ha mottatt penger fra sine studenter for å la dem stå til eksamen. Etter opplysninger fra familien er vitenskapsmannen sterkt redusert. Han er idømt 8 års fengsel uten noen bevis.

Amnesty International har tatt saken hans opp. Han blir også støttet av organisasjoner som Kommisjonen for uavhengig forskning og informasjon om radioaktivitet (CRII-Rad). Men han blir lite hjulpet av utenlandske forskere som arbeider innen samme felt. Mange av dem ser mer ut til å være fornøyde med at en vitenskapsmann med uortodokse hypoteser er brakt til taushet.

Kilde: Weekendavisen, Danmark, juli 2003

Medisinsk forskningsetikk – i og med Baltikum

Den nasjonale forskningsetiske komité for medisin, NEM, har nå i flere år ledet et utvekslings- og nettverksarbeid med de baltiske stater når det gjelder opprettelse og utvikling av regionale komiteer for medisinsk forskningsetikk, først med støtte fra Europarådet og deretter med støtte fra Utenriksdepartementet. Dette samarbeidet nådde sin foreløpige avslutning med et seminar i Tromsø i juni 2003, hvor det kom ni deltakere fra Baltikum. Universitetet i Tromsø arrangerte bl.a. en sesjon om etiske sider ved befolkningsundersøkelser.

Evaluerings

Evalueringen fra prosjektet er entydig positiv. Prosjektet har styrket komitésystemet i de baltiske land og har utviklet betydningsfulle nettverk for samarbeid og utveksling om forskningsetikk. Videreføring

av nettverket på en formalisert måte uten ekstern finansiering, vil ikke være mulig. Framtidig samarbeid vil eventuelt være på ad hoc basis.

Det fremkom i evalueringen at vi har mange felles interesseområder – og kunne ha gjensidig nytte av et kontinuerlig samarbeid. Likevel er det vanskelig å realisere og prioritere for det enkelte land, da det er relativt store kulturelle og språklige forskjeller mellom de baltiske land. Dessuten har landene valgt ulike måter å organisere komiteene på. Det ser ut som om landene er mer interessert i å søke samarbeid med EU (og dens organisasjoner som arbeider med områder relatert til forskningsetikk) og med enkeltland innen EØS området, enn å utvikle samarbeid og nettverk seg imellom.

Knut Ruyter, NEM

Forskningsetiske bølger i Sverige

I Sverige er det vedtatt ny lov om det forskningsetiske komitésystemet. Tidligere ble komitémedlemmer oppnevnt av Universitetene. Nå har regjeringen fått denne oppgaven. Arbeidet med å finne egnede kandidater er gitt til en meget omstridt person, barnelegen Gisela Dahlquist. Det har ført til at ni professorer offentlig har gått ut med en protest.

Kritikerene hevder at barnelegen har opptrådt uetisk og i strid med forskningsetiske retningslinjer i sitt tidligere arbeid. Hun har vært sterkt involvert i det kommersielle selskapet Uman Genomics på en måte som har skadet den frie akademiske forskningen, skriver den svenske avisen Dagens nyheter.

Regjeringen har gitt henne i oppdrag å velge ut 103 nye komitémedlemmer. Disse medlemmene skal ta ansvaret for at all forskning som berører mennesker utøves forskningsetisk korrekt. De ni professorene som står bak kritikken har tydeligvis ikke tillitt til at en person som selv ikke er etterrettelig, vil gjøre de rette valg.

Hovepersonen selv, Gisela Dahlquist, mener anklagene er tatt ut av luften.

Kilde: www.DN.se – 31. Aug. 2003

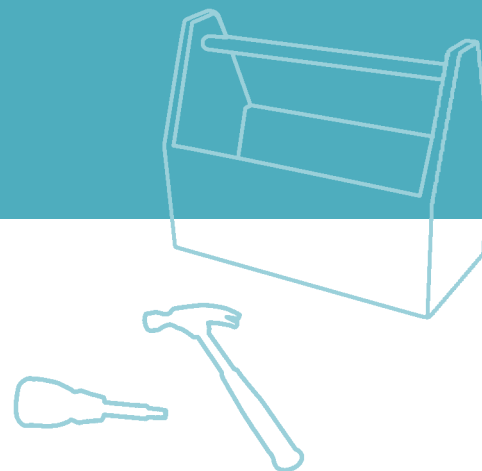
Rettelse fra forrige nummer

I tilknytning til artikkelen «Vil paragrafene styre forskningsetikken?» beskrives hva som skjer i Norge. Mandatet som omtales, er et mandat for departementets arbeid, ikke for prosjektgruppen (referansegruppen) som har i oppgave å gi råd til departementets arbeid.

Red.

VERKTØYKASSE

metodeverktøy for Forskningsetiske komiteer

Sekretariatet for de forskningsetiske komiteene arbeider for tiden med en evaluering og videreutvikling av sitt metodegrunnlag. I denne forbindelse vil Forskningstikk i en liten serie* belyse noen metoder som anvendes i komiteenes arbeid.

* Første artikkel: Nr. 1, 2003

Etisk matrise

Siden 1999 har Den nasjonale forskningsetiske komiteen for naturvitenskap og teknologi (NENT) anvendt en såkalt etisk matrise, som et redskap i anvendt etikk. Matrisen er nyttig som en måte å strukturere etiske vurderinger på, slik at alle etisk relevante hensyn blir tatt i betraktning.

Fundamentet i en etisk matrise er et sett generelle etiske prinsipper på den ene siden og grupper av ulike berørte parter på den andre. Hvilke etiske prinsipper en bør ha med i en etisk matrise, er fortsatt noe omdiskutert i litteraturen. NENT brukte hittil rettferdighet, verdighet og velferd som grunnleggende etiske prinsipper. Innholdet i selve matrisen er spesifikasjoner av de generelle etiske prinsippene i forhold til hver berørt part. Med andre ord: Hva er det viktigste velferdstemaet for fiskerne? Hva betyr verdighet for forbrukerne? Hvordan må rettferdighet forstås for fremtidige generasjoner? Under er et eksempel på en utfylt etisk matrise. Denne ble utviklet til bruk

for å gjøre etiske vurderinger av teknologiutvikling i fiskerisektoren. Det må utvikles egne matriser for forskjellige problemfelt, og NENT har også anvendt etisk matrise i forbindelse med etikk og strålevern.

Den etiske matrisen er en videreføring av prinsippbasert metode (som beskrevet i forrige nummer av Forskningsetikk), spesielt tilpasset kompleksiteten i beslutninger som angår brede samfunnsmessige temaer. Matrisen ble opprinnelig utformet i 1993 av Professor Ben Mepham ved Nottingham University og er blitt anvendt på meieriteknologi, genmodifisering, osv.

Selv om matrisen i prinsippet kan anvendes av en etisk ekspert isolert, kommer dens virkelige verdi til uttrykk i bruk i en deltagende prosess. Representanter for de berørte partene får selv mulighet til å spesifisere prinsippene og eventuelt modifisere strukturen (endre prinsipper eller endre berørte parter) slik at alle verdier kommer frem. Når gruppen som helhet

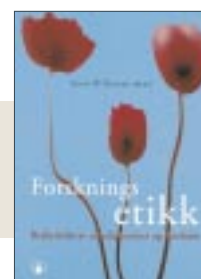
har akseptert spesifikasjonenes utforming fungerer matrisen som et grunnlag og en samlenende struktur i en verdidiskusjon. Det er fremdeles ikke etablert en standardmetodikk for bruk av matrisen, men anvendelsen består i generelle trekk av følgende elementer:

1. Utfylling av verdimatrisen (se eksempel).
2. Utfylling av konsekvensmatriser for ulike handlingsalternativer. Et handlingsalternativ blir vurdert opp mot alle de konkrete verdiene i verdimatrisen og de relevante konsekvenser blir notert.
3. Utfylling av evalueringsmatriser. Den etiske ønskeligheten blir notert som positiv, negativ eller nøytral. Dette gir en oversikt over positive og negative etiske konsekvenser av et handlingsalternativ.
4. Evalueringsmatrisene blir grunnlag for en endelig etisk vurdering og avveining. Ofte er det allerede foretatt en prioritering av visse verdier, og negative konsekvenser for prioriterte verdier vil virke sterkt negativt i en endelig vurdering, selv om også slike negative konsekvenser kan oppveies av tilstrekkelig antall positive konsekvenser.

Det er viktig å understreke at matrisen ikke erstatter etisk dømmekraft, den er en hjelp til å utøve etisk skjønn.

En etisk matrise har vist seg å være nyttig i mange anledninger. Den respekterer et grunnleggende verdimangfold i vår kultur: vi kan ikke appellere til én grunnleggende etisk teori eller prinsipp for å ta moralske avgjørelser, men må forholde oss til flere. Samtidig gjør matrisen moralsk argumentasjon mer systematisk og prinsipiell enn en ren intuitiv etisk debatt.

	Rettfærdighet	Verdighet	Velferd
Fiskere	Like muligheter for yrkesutøvelse for ulike kategorier fiskere	Mulighet for å styre egen yrkessituasjon og oppleve respekt for eget yrke	Trygg og sikker arbeidsplass/inntekt, samt stabilt sosialt miljø
Fiskeindustrien	Like muligheter for ulike type fiskeindustri	Å få anerkjennelse for sin del av verdikjeden, og å bli hørt i forhandlinger	Stabile forsyninger fra fiskeriene, en rettferdig andel av velferdsgodene innhentet i verdikjeden
Andre brukere av kyst og hav	Likeverdig tilgang til ressursene	Få respekt for sine behov og sin bruk av kyst og hav	Likestilt i forhold til velferdsgoder rettet mot kyst og hav
Samfunn	Likeverdige levevilkår for senter og periferi	Frihet til benytte/forvalte ressurser til samfunnets beste	Inntekter fra bruk av kyst og hav
Forbrukere	Fiskeprodukter tilgjengelige i god kvalitet for ulike grupper forbrukere	At forbrukere får anledning til å velge og ha innflytelse på produksjonen av matvarer	Garantier for nok og sunn mat
Våre barn	Et mangfold av muligheter bevares slik at forskjellige sosiale grupper i fremtiden kan ha like muligheter	Å vite at deres besteforeldre handlet med tanke på deres velferd	Ingen aktiviteter som truer deres helse eller livsutfoldelse, og bevaring av ressurser for deres beste
Biosfæren	Belastninger for miljøet fordeles slik at et mangfold av økosystemer forblir levedyktige.	Skade og utnyttelse av naturen er begrenset til det nødvendige	At fisk og dyr ikke er utsatt for unødvendig smerte

Tittel:

FORSKNINGSETIKK

BESKYTTELSE AV ENKELTPERSONER OG SAMFUNN

FORFATTER: KNUT RUYTER (RED.)

FORLAG: GYLDENDAL AKADEMISK

Det slo meg minst 500 ganger, mens jeg leste «Forskningsetik»: Hadde det ikke vært mulig å skrive dette på en mer spennende måte? Forskningsetikk er noe av det mest spennende man kan dykke ned i – hvorfor må da teksten skrives som om den skal legges fram for departementsråden?

Bokas redaktør, Knut W. Ruyter, slår an tonen. Første kapittel, «Forskningsetikkenes spede begynnelse og tilblivelse: beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn» (puh!), åpner som en 17. mai-tale: «Til alle tider – og særlig etter den vitenskapelige revolusjon på 1600-tallet – har det blant forskere eksistert en eller annen form for regulering av egen adferd ...».

Men bak Ruyters mange hjelpeløse formuleringer, skjuler det seg en svært spennende historie: En oversikt over merkesteinene i utviklingen av moderne forskningsetikk.

Han trekker fram den annen verdenskrig som den kanskje viktigste merkesteinen. Dette særlig på grunn av to hendelser: utviklingen av atombomben og nazistenes medisinske forsøk. Han diskuterer hvorfor fysikere og medisinerne reagerte så ulikt i etterhånd. Mens naturvitenskapsfolk har vært drivkrefter i det politiske arbeidet mot atomvåpen, måtte medisinerne dras etter ørene for å vise vilje til selvkritikk.

Herfra beveger Ruyter seg bakover i tid. At nasjonalhelten Gerhard Armauer Hansen, mannen som fant leprabasillen, i sin tid ble

dømt for å ha foretatt tvilsomme medisinske forsøk uten forsøkspersonenes samtykke, er antagelig ukjent for de fleste i dag.

Ruyter bruker så Hansensaken for å drøfte de ulike forsvarslinjer samfunnet og enkeltpersoner har mot uetisk forskning. Absolutt leseverdig! Men, altså, slett ikke fordi det er så rasende godt skrevet.

Bokas hovedproblem er imidlertid ikke Ruyters og de andre forfatternes stil, men snarere det klassiske antologi-problemet, det at det – naturlig nok – er flere forfattere. Boka ville, slik sett, stått seg på å ha Ruyter som eneforfatter! Det vi savner, er nemlig en samlende stemme, en forfatter med en helhetlig visjon, et fullt uttrykt syn på hva forskningsetikk er og bør være. En slik bok ville i større grad evnet å provosere og engasjere til debatt.

Slik boka har blitt, fremstår den i stedet som fragmentarisk, sammenrasket og delvis ufokusert.

Og – hvordan er det mulig å lage en bok som dette – selve boka om forskningsetikk – og så la være å utstyre den med indeks? En fagbok uten stikkordregister er på grensen til å være ubrukelig. Vi leser ikke fagbøker som romaner, vi bruker dem!

Når forlaget i tillegg ikke har klart å bestemme seg for hvordan det skal presentere litteraturreferansene, blir undertegnede om mulig enda surere. Ideelt sett bør referansene ligge samlet bakerst, i en nyttig litteraturliste for de som vil lese mer. I stedet har Gyldendal valgt å plassere dem spredt, bak hvert kapittel. Altså må vi bla og lete. Og ikke nok med det – referansene er bare plassert bak NOEN av kapitlene – og noen ganger mellom hver enkelt mellomtittel!

Som for eksempel i del 5, «Eksempler på uetisk og omstridt forskning».

Dette er bokas aller svakeste ledd. Vi blir presentert de vanlige sakene og de vanlige mistenkte: Kammerer-saken, Piltdown, Cyril Burt osv. Det meste skrevet overflattisk og noe av det, pinlig dårlig researchet (Elgesem, Jåsund og Kaiser, 1997 oppgis som hovedkilde – men teksten burde vel vært kvalitetssikret?).

At forfatteren for eksempel skriver, i 2003, at Robert Gallo til slutt ble frikjent for mistanke i 1993 – hvilket vel ikke er helt presist – noe Elgesem 1997 burde ha fått det med seg.

Forfatteren oppgir i tillegg Popovics Science-artikkel fra 1984 som kilde til denne saken. Hvordan i all verden man kan skrive noe fornuftig om dette med denne artikkelen som utgangspunkt, er for meg uforståelig.

Og så videre. Pfiesteria-saken håndteres for eksempel (som vanlig) med Joann Burkholder i offerrollen, og med industrien som onde konspiratører. En sjekk i Science 11. oktober 2002 vil vise at dette ikke nødvendigvis er en korrekt versjon av virkeligheten – en vri det burde vært mulig å få med i en bok fra 2003...

Det er selvfølgelig urettferdig å anmelde en bok ut fra forutsetningen at du helst ville ha lest en annen. Ruyter og Gyldendal får trøste seg med at jeg har gjort det med vilje. Forskningsetikk er viktig, ikke bare for forskere og byråkrater. En bok om emnet burde derfor skrives og presenteres slik at så mange som mulig fatter interesse. Slik Ruyters bok er lagt opp, kommer det ikke til å skje.

*Erik Tunstad,
redaktør forskning.no*

Milgrams lydighetseksperimenter sjokkerte verden

Stanley Milgrams lydighetseksperimenter viste verden at vanlige mennesker var villige til å gi dødelige elektriske støt til andre under innflytelse av autoritetspersoner. Deltakerne i disse forsøkene ble sterkt preget av studien i ettertid. Studiene utløste også etikkdebatt.

TEKST: SIGRID SKAVLID

Det som ble avdekket av grusomheter utført under det tyske regimet under 2. verdenskrig, førte til at mange undret seg over at så mange kunne delta i utryddelse av mennesker. Sosialpsykologen Salmon Asch viste gjennom sine studier av gruppepress at mennesker hadde en tilbøyelighet til å la seg påvirke av andres feilaktige mening, når de selv var den eneste som hevdet det motsatte.

Stanley Milgram studerte under Salmon Asch og ble hans undervisningsassistent ved Harvard Universitetet og senere vitenskapelige assistent ved Princeton. I 1960 avla Milgram psykologisk doktorgrad på krysskulturelle konformitetsstudier. Avhandlingen *Conformity in Norway and France* bygget på feltarbeid i de respektive land i perioden 1957-59. Han brukte teknikken utviklet av Asch til å undersøke om det var forskjeller mellom nordmenn og franskmenn med hensyn til konformitet.

I forlengelsen av studiene av gruppepress ønsket han å undersøke i hvilken grad mennesker utførte ordre etter instruks fra en autoritetsperson. Milgram annonserte i avisen etter frivillige som kunne delta i et psykologisk forskningseksperiment. Deltakerne fikk opplyst at de skulle delta i et forskningsprosjekt om læring og straff. Én etter én ble de plassert i et rom sammen med en som skulle forestille prosjektlederen for eksperimentet.

Her ble vedkommende forklart at man skulle prøve ut om en annen forsøksperson i naborommet husket bedre når vedkommende fikk elektriske støt. Den første forsøkspersonen, som var studiens egentlige objekt, skulle gi vedkommende elektriske støt på en skala fra 15 til 450 volt hvis vedkommende i det andre rommet svarte galt. [I norske stikkontakter er det vanligvis 220 volt.]

Deltakerne fikk selv prøve et støt på 15 volt slik at de fikk føle hvordan det var. Personen i naborommet var egentlig skuespiller som skulle late som vedkommende fikk støt og utstøte ytringer i samsvar med styrken på støtene forsøkspersonen i naborommet ga vedkommende. Personen som skulle lære var bundet fast til en stol koblet til et apparat som ga dem tilsynelatende støt.

Forsøkspersonen som var ansvarlig for læringen, skulle gi vedkommende stadig sterkere støt hvis vedkommende svarte galt. Hvor sterkt støt den andre fikk, kunne leses av på en skala. Hensikten med eksperimentet var å se hvor langt personene var villige til å gå med hensyn til støt – opptil dødelig- før de nektet å fortsette. I rommet ved siden av, hørte de skuespilleren i stadig økende grad gi uttrykk for smerte med hyl og skrik, og at vedkommende ville bort fra det hele. Den som ledet prosjektet, forsøkte å presse folk til å fortsette med mer eller mindre bydende uttalelser.

Etter hvert som personen skrek stadig høyere i smerte, og prosjektlederen forsøkte å påvirke til å fortsette, kom deltakerne i en fryktelig stressende situasjon. Skulle de gjøre som de fikk beskjed om, eller skulle de sette seg opp mot en autoritetsperson. De svettet, stammet, skalv og bet negler og viste tydelige tegn på stress og nervøsitet. Noen fikk hysteriske latteranfall.

Det oppsiktsvekkende var, at 65 % av alle deltakerne var villige til å gi 450 volt – en dødelig dose. Av de 40 deltakerne i det første eksperimentet var hele 26 villige til å gi maksimum straff. Da skulle skuespilleren i naborommet ikke lenger skrike, men være helt stille. Resultatet var oppsiktsvekkende og skapte avisoverskifter.

Milgrams eksperiment er gjentatt både av ham selv og av andre etter 1963. Funnene fra den første studien har vist seg å være reproducerbare, men med nasjonale ulikheter.

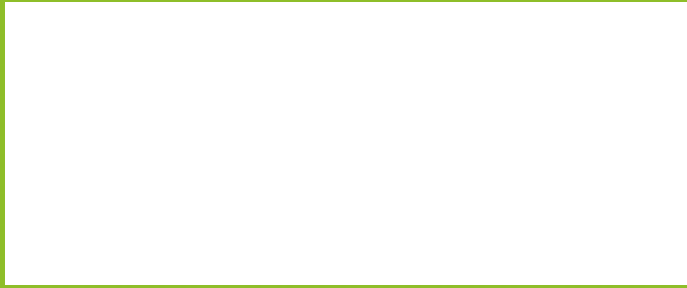
Milgrams eksperimenter førte til debatt. Ikke bare på grunn av resultatet, men kanskje mest på grunn av hva forsøkspersonene ble brukt til. Det ene var den utrolig stressende situasjonen de befant seg i under forsøket, men kanskje enda verre da det gikk opp for dem da de ble fortalt om studiens egentlige formål, og hva de faktisk hadde vært i stand til å utføre.

Kilder:

Saugstad, Per, **Psykologiens historie**, Gyldendal Norsk Forlag, 4. opplag 2003

Blass, Thomas, «The man who shocked the world» i *Psychology Today*, Mar/Apr 2002, Nettversjon <http://www.psychologytoday.com/htdocs/prod/ptoarticle/pto-20020301-000037.asp>

Ruyter, Knut, «Milgrams lydighetseksperiment», i Ruyter, Knut (red.) *Forskningsetikk*, Gyldendal Norsk Forlag, 2003

*Ettersendes ikke ved varig adresseendring,
men sendes tilbake til senderen med
opplysninger om den nye adressen.*

Returadresse:
Forskningsetikk, P.b. 522 Sentrum, 0105 Oslo

FORSKNINGSETISKE KOMITEER

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER ble etablert som uavhengige instanser med mandat fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet i 1990. Komiteens oppgave er å opplyse om og gi råd i forskningsetiske spørsmål, og de skal stimulere til debatt om saker som har betydning både for forskersamfunnet og for befolkningen generelt. Komiteene er administrativt tilknyttet Norges Forskningsråd.

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER

Prinsens gate 18   Tlf.: 23 31 83 00
P.b. 522 Sentrum   Faks: 23 31 83 01
0105 Oslo   forskningsetikk@etikkom.no
   www.etikkom.no

NEM

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for medisin*

NENT

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for naturvitenskap
og teknologi*

NESH

*Den nasjonale
forskningsetiske komité
for samfunnsvitenskap
og humaniora*

